

ΕΠΙΤΥΜΒΙΟΝ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ ΕΚ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

(ΠΙΝ. 1)

Κατὰ τὸ ἔτος 1950, ἀνασκαπτομένου ἐν Θεσσαλονίκῃ οἰκοπέδου ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Φιλικῆς Ἑταιρείας πρὸς θεμελίωσιν οἰκίας, ἀπεκαλύφθησαν λείψανα τοῦ ἀνατολικοῦ σκέλους τοῦ ρωμαϊκοῦ τείχους τῆς πόλεως, δρόθην ἐξήχθησαν πολλὰ τεμάχια ἀρχαιοτέρων τῆς κατασκευῆς τοῦ τείχους γλυπτῶν, ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, βωμῶν κλπ. ¹ Μεταξὺ τούτων εὐρίσκειτο καὶ ἡ ἐνταῦθα δημοσιευομένη ἀκεραία ἐπιτύμβιος στήλη (πίν. 1, εἰκ. 1).

Αὕτη εἶναι κυλινδρική, ἐκ λευκοφαίου μαρμάρου, μειομένη πρὸς τὰ ἄνω, φέρει δέ, ὡς καὶ ἐν εἰκ. 1 φαίνεται, συμφυῆ πρὸς τὸν κορμὸν τῆς κώνου πεύκης (²). Εἰς τὴν πρόσοψιν, ἐπὶ ἐπιφανείας ἐπιπεδωθείσης, ὑπάρχει ἀνάγλυφος παράστασις ἐρωτιδέως πτερωτοῦ, τοῦ ὁποῖου ἡ κόμη πίπτει ἐκατέρωθεν τοῦ προσώπου μέχρι τοῦ ὕψους τῆς κάτω σιαγόνας. Πατεῖ διὰ τοῦ δεξιοῦ ποδός, τὸν δὲ ἀριστερὸν κάμπτει διαγωνίως πρὸς τὸν στάσιμον. Τὴν δεξιὰν χεῖρα κάμπτει κατ' ἀγκῶνα εἰς δεξιὰν γωνίαν καὶ θέτει νωχελῶς πρὸς ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου. Ὑπὸ τὴν ἀριστερὰν μασχάλην κρατεῖ ἀνεστραμμένην δᾶδα, ἐφ' ἧς ἐρείδεται, ἐνῶ διὰ τῆς τεταμένης κάτω ἀριστερᾶς χειρὸς κρατεῖ στέφανον. Ἡ παράστασις τοῦ νεαροῦ Ἐρωτος μὲ τὴν ἀνεστραμμένην δᾶδα ἀποτελεῖ συχρὸν καὶ προσφιλὲς θέμα τῶν ἐπιτυμβίων ρωμαϊκῶν μνημείων, ἔλκει δὲ τὴν καταγωγὴν τῆς ἀπὸ τὸν ἑλληνιστικὸν «ἐπιτύμβιον Ἐρωτα» ³.

⁴ Ἄνω τοῦ ἀναρλύφου, ἐπὶ ἐπιφανείας ἐλαφρῶς ἐξεχούσης καὶ διακρινομένης τῆς ὑπολοίπου στήλης διὰ χαραχθείσης περίξ αὐλακος ἐν εἴδει δέλτου (tabella ansata), ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή (πίν. 1, εἰκ. 2):

¹ Βλ. X. I. Μακαρόνα, Χρονικά Ἀρχαιολογικά 1940-1950, Μακεδονικά 2 (1941-52) 596-597. Εὐχαριστῶ θερμῶς τὸν ἀγαπητὸν φίλον, ἔφορον ἀρχαιοτήτων κ. X. I. Μακαρόνα, ὅστις προθύμως μοῦ παρεχώρησε τὸ δικαίωμα τῆς δημοσιεύσεως. Ἐπίσης τὸν ἀγαπητὸν μου καθηγητὴν κ. I. Θ. Κακριδῆν, ὁ ὁποῖος εἶχε τὸ ἐνδιαφέρον νὰ συζητήσῃ μετὰ τῶν φοιτητῶν του τοῦ κλασσικοῦ φροντιστηρίου τὸ ἀνέκδοτον κείμενον τοῦ ἐπιγράμματος. Ἐκ τῶν συζητήσεων ἐκείνων πολλὰ ὠφελήθη, δύσκολον ὅμως εἶναι ν' ἀναφέρω ἐκάστοτε τί ὀφείλεται εἰς ὑποδείξεις τῶν ἄλλων.

² Περὶ τοῦ κώνου τῆς πεύκης ὡς νεκρικοῦ συμβόλου βλ. Βασ. Καλλιπολίτου - Δημ. Δαζαρίδου, Ἀρχαῖαι ἐπιγραφαὶ Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1946, σελ. 31.

³ Πρὸς Σ. Πελεκίδην, Ἀπὸ τὴν πολιτεία καὶ τὴν κοινωνία τῆς ἀρχαίας Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1934, σ. 30 σημ. 2. Περὶ τῆς ἱστορίας καὶ σημασίας τοῦ θέματος τούτου βλ. Fr. Cumont, Recherches sur le symbolisme funéraire des Romains, Paris 1942, σ. 409-410, ἐνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

ΝΕΙΚΑΓΟΡΑΝ

ΧΑΙ///ΡΕΙΝ

ΝΕΙΚΑΓΟΡΑΤΟΔΕΣΗΜΑΡ
 ΠΑΤΗΡΚΑΙΜΕΠΕΔΙΠΡΟΜΟΙΡΩ
 ΠΕΝΤΑΔΑΤΡΙΣΣΑΔΙΗΝΕΤΕΩΝ
 ΠΛΗΡΟΥΝΤΙΠΡΟΣΑΔΗΝΟΝΛΑΒΕΝΑ
 ΤΡΕΠΤΩΣΑΜΕΤΑΤΡΟΠΑΝΗΜΑΤΑΜΟΙ
 ΜΗΤΕΡΙΚΑΙΓΕΝΕΤΗΣΤΟΝΑΧΑΣΚΑΙΔΑΚΡΥΛΙΠΟΝΤΙ
 ΧΑΙΡΕΔΑΙΚΑΙΦΘΙΜΕΝΟΙΣΙΝΟΥΓΑΘΑΝΕΑΛΛΑΣΕΚΟΥΡΗΝ
 ΣΥΝΘΡΟΝΕΔΩΝΗΗΠΑΡΕΔΡΙΩΝΤΙΦΥΛΑΣΕΙΝ
 Χ///ΡΕΙΝΕΙΚΑΓΟΡΑ

Κατὰ τὸ σχῆμα τῶν γραμμᾶτων ἢ ἐπιγραφῆ δύναται νὰ χρονολογηθῆ εἰς τὸν 2ον ἢ 3ον μ. Χ. αἰῶνα¹. Ἡ χάραξις δὲν εἶναι κακὴ, ἀν καὶ δὲν εὐρίσκομεν τὴν ἰδίαν πάντοτε προσοχὴν κατ' αὐτήν. Τὰ λάθη ὁμοῦ τοῦ χαρακτοῦ εἶναι ἀφθονα, ὡς θὰ ἴδωμεν εὐθὺς κατωτέρω.

Ἡ ἀνάγνωσις τῶν γραμμᾶτων δὲν παρουσιάζει δυσχερείας, ἀλλ' ἢ μεταγραφῆ καθίσταται ἐνιαχοῦ προβληματικὴ, ἕνεκα παραλείψεων, προσθηκῶν καὶ ὀρθογραφικῶν λαθῶν τοῦ χαρακτοῦ. Πάντα ταῦτα ὄχι μόνον ἐπιτρέπουν, ἀλλὰ καὶ ἐπιβάλλουν πολλὰς διορθώσεις εἰς τὸ κείμενον, τινὲς τῶν ὁποίων δὲν ἔχουν καὶ ἀνάγκην ἰδιαιτέρας δικαιολογίας, ἵνα ὑποστηριχθοῦν. Ἀλλὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 9ου στίχου καὶ ὅλος ὁ 10ος ἀπαιτοῦν ριζικὰς διορθώσεις καὶ συμπληρώσεις, ἵνα ἀποδώσουν νόημα.

Τὴν ἐπιγραφὴν, ἣτις ἀποτελεῖ ἐπίγραμμα ἕξ δακτυλικῶν ἑξαμέτρων, τῶν ὁποίων προτάσσεται καὶ ἐπιτάσσεται χαιρετισμὸς πρὸς τὸν νεκρὸν ἐξ ἑνὸς ἡμιοποῦς, μεταγράφω ὡς ἑξῆς:

Νεικαγόραν Χαίρειν.

*Νεικαγόρα<ι> τόδε σῆμα<ο> | πατὴρ κά<ι>με π<αι>δὶ προμοίρω<ι>, |
 πεντάδα τρισσαδίην εἰέων | πληροῦντι πρὸς Ἄ<ι>δην,
 δν λάβεν ἀτρέπιως ἀμετάτροπα νήματα μοί<ρας>, |
 μητέρι καὶ γενέτη<ι> στοναχὰς καὶ δάκρυ λιπόντι. |
 Χαῖρε δ<ὲ> καὶ φθιμένοισιν· οὐ γὰ<ρ> θάνε<ς>, ἀλλὰ σε Κούρη<ιν> |
 σύνθρονον<ον> <Ἄ<ι>δ<ο>νη<η>ε<ι> παρεδρι<ό>ωντι φυλάσ<σ>εῖν<ι>. |
 Χ[[αῖ]]ρε Νεικαγόρα.*

Στ. 2. *Νεικαγόρα<ι>*. Τὸ προσγεγραμμένον *ι* παρελείφθη ὑπὸ τοῦ χαρακτοῦ· τὸ αὐτὸ καὶ ἐν τέλει τοῦ στίχου (*προμοίρωι*) καὶ ἐν στ. 5 (*γενέ-*

¹ Διαστάσεις τῆς στήλης: ὕψος: 1,54 μ., ὕψ. κώνου: 0,37 μ., διάμετρος (κάτω): 0,455 μ., (ἄνω): 0,405 μ. Ὑψος γραμμ. 0,015 - 0,02 μ. διάστ. 0,003 - 0,008 μ.

τηι) — σῆμα|ρ|. Τὸ ρ δφείλεται προφανῶς εἰς ἀπρόσεκτον προσθήκην τοῦ χαρακτοῦ, διότι θὰ ἦτο ἀπίθανος, νομίζω, κάθε σκέψις περὶ ρωτακισμοῦ τοῦ ποιητοῦ ἢ καὶ τοῦ χαρακτοῦ. — κά|ι|με. Λάθος πάλιν τοῦ χαρακτοῦ. Κάμε: ἐποίησε. Πρβ. W. Peek, Griechische Vers-Inschriften, I, Grab-Epigramme, ἀρ. 1921. — π(αι)δί. Εἰς τὸν λίθον πεδί. Χαρακτηριστικὴ ἡ ἐναλλαγὴ ε καὶ αι. Πρβ. στ. 6 δαι ἀντὶ δέ. Βλ. E. Schwyzer, Griechische Grammatik I, 195. — προμοίρω(ι). Πρβ. Kaibel 418, I. G. 14, 1386, 3, 1521.

Στ. 3. τρισσαδίην. Λέξις ἀθησαύριστος· γνωστὴ ἡ συνώνυμος: τρισσάτιος, Ἄνθ. Πκλ. 6, 12, 1. — πληροῦντι πρὸς Ἄ(ι)δην. Πρβ. Ἡροδ. 2, 7 καὶ Peek 464. 644.

Στ. 4. μοί(ρας). Ἡ συμπλήρωσις ἀπραϊτήτος καὶ ἀναμφισβήτητος. Πρβ. I. G. 14 (7) 393: ἐπιστάμενος τὰ τῶν μοιρῶν ἐν ἅσιν ἀτέκνυα καὶ ἀμειτάτροπα δόγματα, καὶ I. G. 14, 1188, 11 καὶ R. Lattimore, Themes in Greek and Latin Epitaphs, σ. 150 κ.έ. § 33.

Στ. 6 Χαῖρε δ(έ) καὶ φθιμένοισιν. Πρβ. Peek 1403, 1405, 1540. — οὐ γὰρ(ρ) θάναε(ς). Πρβ. Peek, 376, 452, 1287, 1484. Ἄνθ. Παλ. 7, 451 καὶ R. Lattimore ξ.ά. σ. 48 κέ. § 6.

Στ. 6-7. ἀλλὰ σε Κούρη|ν|, | σύνθρον(ον) < Ἄϊδ(ον) ἠ|η|ε|ι παρεδρι(ό)ωντι φυλάο(σ)ειν|. Ἡ γραφὴ τοῦ λίθου οὐδὲν νόημα δίδει, οὐδὲ μετρικῶς εὐσταθεῖ· εἶναι πρόδηλον ὅτι κακῶς ἐχαράχθη τὸ κείμενον καὶ χρειάζεται ἀποκατάστασιν. Θεωρῶ περιττὸν νὰ συζητήσω μίαν πρὸς μίαν πάσας τὰς διορθώσεις, αἱ ὁποῖαι θὰ ἠδύναντο νὰ προταθοῦν πρὸς ἄρσιν τῆς ὑφισταμένης δυσκολίας, ἐφ' ὅσον οὐδεμία—ἐξ ὅσων τοῦλάχιστον ἠδυνήθην νὰ ἐπιχειρήσω—παρεῖχεν ἰκανοποιητικὴν διέξοδον. Ὅθεν θὰ περιορισθῶ εἰς τὴν ὑποστήριξιν τῆς προτεινομένης ἀποκατάστασεως τοῦ κειμένου.

Ἡ προσθήκη ὑπὸ τοῦ χαρακτοῦ τοῦ Ν εἰς τὴν λέξιν Κούρη καὶ φυλάσσει ἔχει ἀντίστοιχον τὸ καταφανῶς πρόσθετον Ρ τῆς λέξεως σῆμα (στ. 2) καὶ εἶναι τὸ ἀντίστροφον λάθος τῆς παραλείψεως ὑπ' αὐτοῦ πολλῶν γραμμάτων (οὐ γὰρ θάναεσ στ. 6, φυλάσσει στ. 7), ἔστις ἐνίοτε παραλείπει καὶ ὀλόκληρον συλλαβὴν (μοίρας). Οὕτω δύναται νὰ ἐξηγηθῇ καὶ ἡ παράλειψις τῶν γραμμάτων ON τῆς λέξεως σύνθρονον, ὅπου μάλιστα ὑπάρχει καὶ ὁ πρόσθετος λόγος τοῦ προσηγηθέντος ὁμοήχου συμπλέγματος ON (σύνθροNON).

παρεδριόωντι. Ὁ χαρακτὴς ἔγραψε παρεδριῶντι. Ἡ παράλειψις τοῦ ο πρὸ τοῦ ω θὰ ἦτο τὸ εὐλογώτερον τῶν λαθῶν διὰ πάντα χαρακτικὴν, πολὺ μᾶλλον διὰ τὸν τοῦ ἡμετέρου ἐπιγράμματος, ἂν μάλιστα ὑποθέσωμεν ὅτι ἐχάρασσε τὸ κείμενον οὐχὶ ἀντιγράφων ἐκ τινος χειρο-

γράφου, ἀλλὰ καθ' ὑπαγόρευσιν. Τοιαύτη ὑπόθεσις ἐξηγεῖ καὶ τὰ πλεῖστα τῶν ἄλλων λαθῶν. Ἀπομένει τὸ ἀκατανόητον σύμπλεγμα γραμμάτων ΕΔΩΝΗΗΕΙ. Ἡ διορθωσις τοῦ Ε εἰς αἰ εὐρίσκει ἐνίσχυσιν ἐκ τῶν προαναφερθέντων παραδειγμάτων τοῦ σι. 2, *πεδι ἀντι παιδί*, καὶ 6, *δαί ἀντι δέ*, τὰ ἑποῖα σημαίνουν ὅτι εὐκολος ἦτο ἡ σύγχυσις τοῦ Ε καὶ ΑΙ εἰς τὸν χαρακτῆρ. Ἡ χάραξις τοῦ Η δὲ, ἐκ παραδρομῆς, καὶ ἡ γραφή ΕΙ ἀντι Ι, γνωστῆς οὔσης τῆς συχνοτάτης ἐναλλαγῆς ΕΙ καὶ Ι, δὲν νομίζω ὅτι προβάλλει δυσεπίλυτον πρόβλημα. Ὅθεν ἡ μεταγραφή τοῦ ΕΔΩΝΗΗΕΙ διὰ τοῦ Ἀἰδωνῆι πρέπει νὰ θεωρηθῆ λίαν πιθανή. Ὑπολείπεται τὸ Ω τῆς συλλαβῆς ΔΟ, τὸ ὁποῖον ἕμως, καὶ ἂν ἀκόμη παραμείνῃ, δύναται νὰ εὑρῇ ἀνάλογον παράδειγμα (*Αἰδωνῆος*, Μόσχ. 4, 86).

Μὲ τὴν ἀποκατάστασιν αὐτὴν τοῦ κειμένου ἔχομεν τὴν φράσιν: *Οὐ γὰρ θάνες, ἀλλὰ σε Κούρη, σύνθρονον Ἀἰδωνῆι παρεδριόωντι, φυλάσσει*, ἣτις δίδει σαφῆς τὸ νόημα: Δὲν ἀπέθανες (τὸ γὰρ αἰτιολογεῖ τὸ προηγηθὲν *Χαῖρε*) ἀλλὰ ἡ Κόρη (Περσεφόνη) φυλάσσει σε, ὅστις νῦν εἶσαι σύνθρονος τοῦ παρέδρου τῆς Ἀἰδονέως¹.

Διάφορός πως ἐρμηνεῖα δύναται νὰ προκύψῃ, ἐὰν συμπληρώσωμεν σύνθρονος ἀντι σύνθρονον. Τότε τὸ ἐπίθετον θὰ ἀναφέρεται εἰς τὴν ὀνομαστικὴν Κούρη (Κούρη σύνθρονος Ἀἰδωνῆι) ἢ δὲ μετοχὴ παρεδριόωντι δέον νὰ δεχθῆ ὡς ἀντικείμενον τὴν δοτικὴν τῆς προσωπικῆς ἀντωνυμίας τοῦ β' προσώπου—σοι—(ἐκ τῆς ὑπαρχούσης αἰτιατικῆς σέ) καὶ οὐχὶ πάλιν τὴν δοτ. Κούρη, ὅτε θὰ εἶχομεν τελείως ἀπαράδεκτον ταυτολογίαν: *Κούρη σύνθρονος Ἀἰδωνῆι παρεδριόωντι Κούρη*. Οὕτω ἔχομεν τὸ ἀκόλουθον νόημα: Δὲν ἀπέθανες, ἀλλὰ σὲ φυλάσσει ἡ Κόρη, ἢ σύνθρονος τοῦ Ἀἰδονέως, ὅστις εὐμενῶς παρακάθηται σοι.

Ἐκ τῶν δύο διορθώσεων καὶ ἐρμηνειῶν προτιμοτέραν θεωρῶ τὴν πρώτην, διὰ δύο λόγους: 1) Εἶναι εὐκολώτερον νὰ ἐξηγηθῆ ἡ παράλειψις τοῦ δευτέρου ΟΝ, λόγῳ τοῦ προηγηθέντος ὁμοῦχου ΟΝ (σύνθρονον), ἢ τοῦ ΟΣ (σύνθρονος) καὶ 2) Συνήθως αἱ ἐκφράσεις *πάρεδρος*, *παρεδρεύω*, *παρεδρία* ἔχουν ἀντικείμενον θεότητα (πάρεδρος θεῶ). Ἡ ἐκφρασις *θεὸς πάρεδρος ἀνθρώπῳ τινί*, ἂν καὶ οὐχὶ ἄγνωστος (βλ. λεξικὸν Liddell - Scott - Jones ἐν λ. *πάρεδρος*) εἶναι λίαν περιωρισμένη (τὰ ἐν τῷ λεξικῷ ἀναφερόμενα παραδείγματα προέρχονται ἐκ μαγικῶν παπύρων).

Κατόπιν ὄλων αὐτῶν κρίνω σκόπιμον νὰ δώσω τὸ κείμενον τοῦ ἐπιγράμματος, ὡς ἀποκατεστάθη, ἄνευ τῶν ἐπιγραφικῶν συμβόλων.

¹ *Σύνθρονος*. Πρβ. Peek 805. *Σύνεδρος Φωσφόρω*, Peek 861. *Σύλλεκτρος Κόρης*, Peek 1989.

Νεικαγόραν χαίρειν.

*Νεικαγόρα τόδε σῆμα παιῆρ κάμε παιδί προμοίρω,
πενιάδα τρισσαδίην εἰτέων πληροῦντι πρὸς Ἄδην,
ὄν λάβεν ἀτρέπτως ἀμετάτροπα νήματα Μοίρας,
5 μητέρι καὶ γενέτη σιναχὰς καὶ δάκρον λιπόντι.
Χαῖρε δὲ καὶ φθιμένοισιν· οὐ γὰρ θάναες, ἀλλὰ σε Κούρη,
σύνθρονον Ἄιδονῆι παρεδριόωντι, φυλάσσει.*

Χαῖρε Νεικαγόρα.

Θεσσαλονίκη, Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον

MAN. ANAPONIKOS